

Restaurirana fasada karavan-saraja Mehmed-paše Kukavice

Ing. arh. JAHIEL FINCI Ing. arh. IVAN TAUBMAN

RESTAURACIJA KARAVAN-SARAJA MEHMED-PAŠE KUKAVICE U FOČI

LA RESTAURATION DU CARAVAN-SERAI DE MEHMED PACHA KUKAVICA A FOČA

Između niza interesantnih arhitektonskih objekata iz perioda turske vladavine u Bosni i Hercegovini preostao je i izvjestan broj hotela-prenosišta, t. zv. hanova, karavan-saraja i musafirhana. Računa se da je u početku austrougarske okupacije 1878 bilo još preko 40 takvih objekata a prije toga ih je moralo biti mnogo više jer je samo Sarajevo već 1660 godine imalo 23 hana i karavan-saraja.

Han ili karavan-saraj je zgrada u kojoj je putnik nalazio mogućnost noćivanja i smještaja svoje zaprege i robe kao i obavljanja trgovine. Po prof. Kreševljakoviću postojala su tri tipa hanova i karavana saraja, i to: hanovi na putevima, u kojima se putnik zadržao jednu do dvije noći, a koji su bili sagrađeni uz najvažnije komunikacije, trgovački hanovi, koji su izgrađivani u važnijim mjestima i trgovačkim centrima, u kojima se putnik zadržavao dulje vrijeme i u kojima se obavljala trgovina, te, konačno, sezonski hanovi i koji su bili sagrađeni u poznatim banjama i uz mineralna vrela, a koji su radili samo za vrijeme ljetnih mjeseci. Zasebnu vrstu predstavljaju musafirhane, tj. objekti u kojima su siromašni putnici dobivali besplatno konačište.

Hanovi i karavan-saraj i, iako su imali istu namjenu, razlikovali su se po svojoj veličini i dispoziciji. Dok je karavan-saraj obično bio veći objekat sa centralnim dvorištem i sa više magaza i konjušnica (ahara), kao na pr. poznati Morića han u Sarajevu, dotle su hanovi bili manje zgrade, zatvorene pravougaone osnove, bez centralnog dvorišta i sa manjim brojem magaza i konjušnica.

Obe ove vrste hotelskih objekata donesene su a Bosnu i Hercegovinu sa Istoka i vremenom su nazivi »han« i »karavan-saraj« postali identični, tako da ne predstavljaju više oznaku za veličinu i vrstu zgrade. Tako atrijalni objekat u Sarajevu nosi naziv »han,« a manja zgrada u Foči »karavan-saraj.«

Većina hanova i karavan-saraja imali su prizemlje i sprat, i po svojoj dispoziciji i sadržaju su već prije 400 i 500 godina imali manje-više iste karakteristike kao i današnji hoteli. U prvom redu, hanovi i karavan-saraji su, uglavnom, pružali putnicima one iste usluge koje i savremeno ugostiteljstvo treba da pruži. Druga karakteristika hanova i karavan-saraja je bila striktna podjela prostorija po namjeni. U prizemlju je gospodarski dio, ahari, magaze za robu, nekad i prodavaonica i često puta i kafana koja je služila i kao mjesto za trgovačka ugovaranja. Na katu su bile spavaće sobe koje su se nizale na dvije ili na sve četiri strane hola ili hodnika, zatim kupaone, nužnici i »abdesthana« .— . prostorija za umivanje.

Jedan od malog broja sačuvanih hotelskih objekata iz vremena turske vladavine je i Kukavičin karavan-saraj u Foči, koji je prije 1758 godine sagrađio Mehmed-paša Kukavica, turski feudalac, porijeklom iz sela Popa u Sutjesci, iz čijih sredstava je sagrađena i jedna sahat-kula i džamija. Ovaj karavan-saraj, koji nosi i naziv »Veliki han« tipičan je primjer grupe hanova bez dvorišta, pravougaone osnove i vrlo jednostavne dispozicije. U prizemlju se nalazi jedna velika konjušnica, a sa lijeve i desne strane od ulaza po jedna magaza za

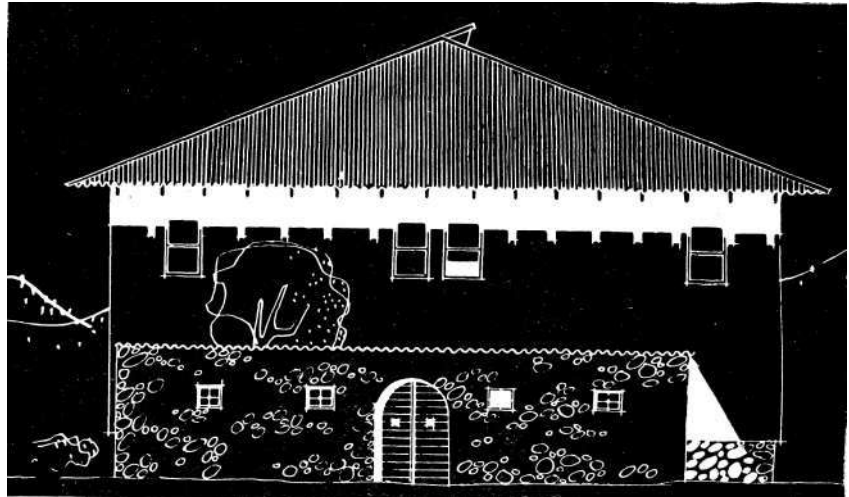

Kukavičin karavan-saraj prije restauracije (god. 1953)

Kukavičin karavan-saraj prije restauracije — pogled s druge strane (god. 1953)

Zapadna fasada (restauracija)

robu koju su putnici ili prodavali ili kupovali. Uz glavni ulaz u konjarnici nalazi se jednorameno stepenište koje vodi u centralni hol na prvom spratu, oko koga su poredane spavaće sobe. Na jednoj, užoj, strani hola bila je smještena prostorija za umivanje i nužnici.

Centralni hol nema stropa, što je gotovo redovita pojava kod svih hanova, nego se vidi krovna konstrukcija koja je vrlo interesantna. Strop nad holom nije izrađen iz dva razloga. Prvo, da bi se preko otvora u krovu, t. zv. badža, dobilo što bolje dnevno svjetlo, a zatim, da bi se odveo dim iz sobnih peći iz kojih dimnjak nije vodio na krov nego u sam hol. Uoklika sobe nisu bile snabdjevene pećima nego se zagrijavanje vršilo upotrebom drvenog ugljena u željeznim pladnjevima, t. zv. »mangalama«, hol je služio i kao mjesto za razgorjevanje ovog ugljena. Badže u krovu su tako smišljeno postavljene da postoji stalna ventilacija koja odvodi dim, a da pri tome nema neprijatne promaje. U sobama, koje su bile vrlo niske nije bilo gotovo nikakvog namještaja. Niski drveni ležaj i pokoja prostirka pretsavljali su sav mobilijar. Sve ostalo što bi putniku za noćenje bilo potrebno (dušeci, pokrivači i t. sl.) nosio je putnik po ondašnjem običaju sa sobom.

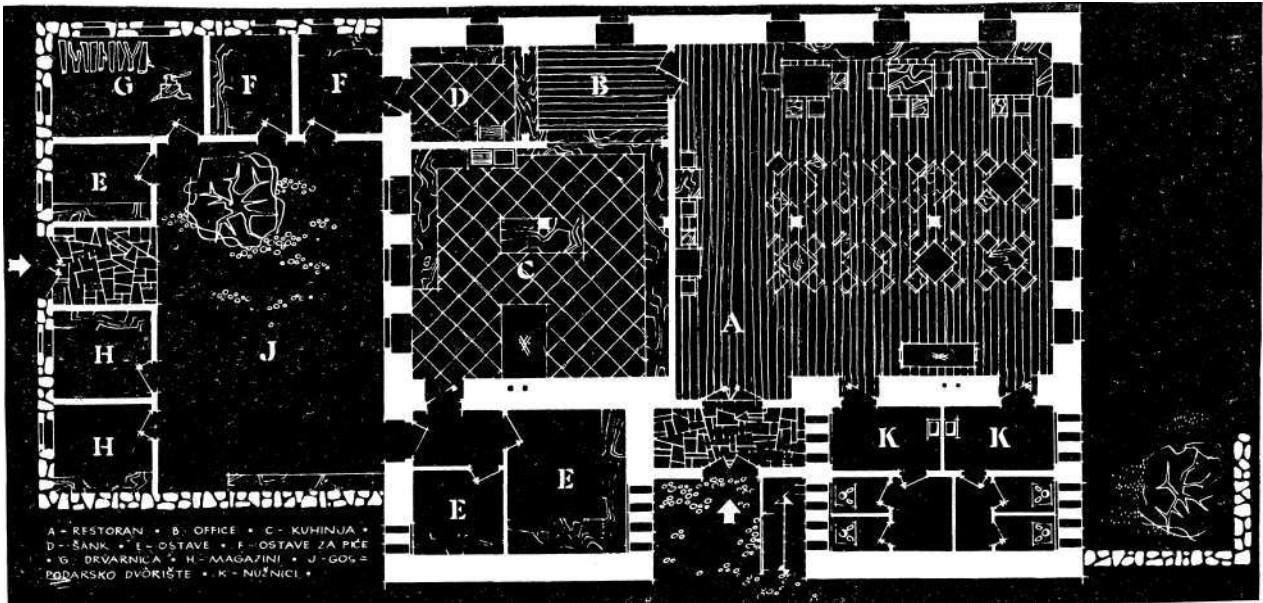
Prizemlje Kukavičinog karavan-saraja izgrađeno je u kamenu, a prvi sprat u bondruk konstrukciji sa ispunom od čerpiča vel. 15/15/30 cm. Prizemni zidovi, koji su debeli od 60 do 75 cm, ujedno su i konstruktivni te nose cijelu gornju konstrukciju. Ova međuspratna konstrukcija bila je izrađena iz hrastovih greda priljubljenih, jedna uz drugu iznad kojih se nalazio debeli sloj ilovače, nasip jastučnice i drveni pod. Dio stropa iznad konjušnice je radi većeg raspona bio poduhvaćen jakom drvenom podvlakom i poduprt sa četiri drvena stuba. Radi sprečavanja slijeganja i truljenja ovi stupovi stoje na kamenim papučama.

Sva vrata na karavan-saraju bila su iz drveta sa okovom iz kovanog željeza, izuzev vrata ma-

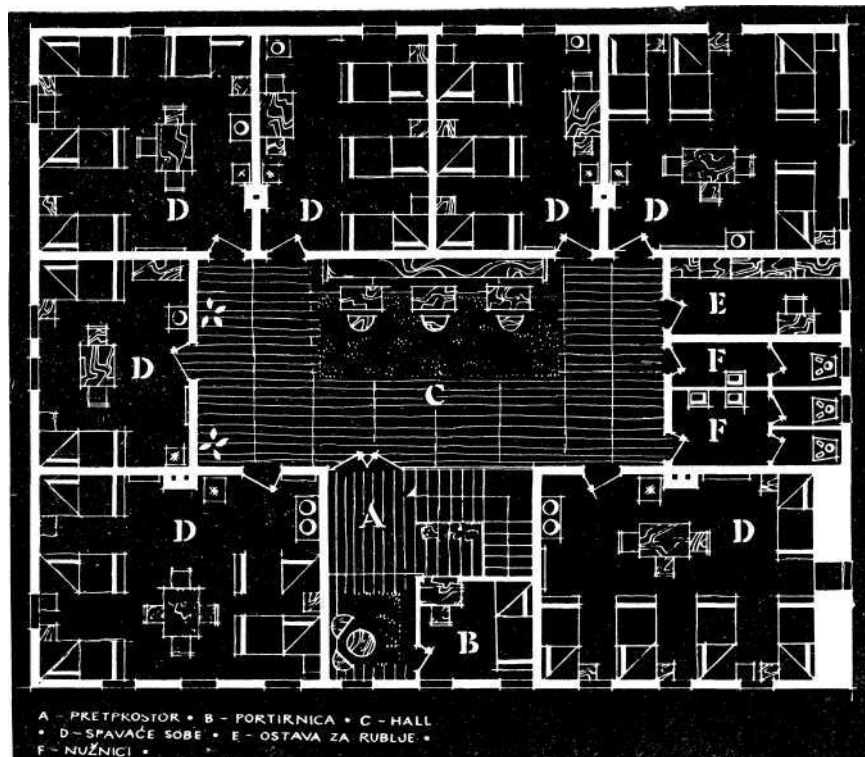
gaza koja su bila iz željeznih ploča. Prozori prizemlja su bili zaštićeni željeznim rešetkama, t. zv. »demirima« koje su obezbjeđivale prostorije od provale. Kameni zid je na drugoj strani smanjivao mogućnost oštećenja robe od požara.

U cilju da se Kukavičin karavan-saraj u Foči sačuva od daljnjeg propadanja, pošto već nekoliko godina služi samo kao skadište, a imajući u vidu da se ovakva vrsta objekta najbolje održava ako se iskorištava koliko je moguće u one svrhe za koje je građena, pristupilo se restauraciji i djelomičnoj adaptaciji zgrade. Ovom akcijom se neće samo spasti jedan arhitektonski spomenik kulture od daljnjeg propadanja nego će ispuniti jednu značajnu prazninu u ugostiteljstvu grada Foče, koje će u najskorije vrijeme dobiti jedan reprezentativniji hotel, a kome nedostaje jedan hotel sa manjim komforom za lokalne potrebe cijelog sreskog područja.

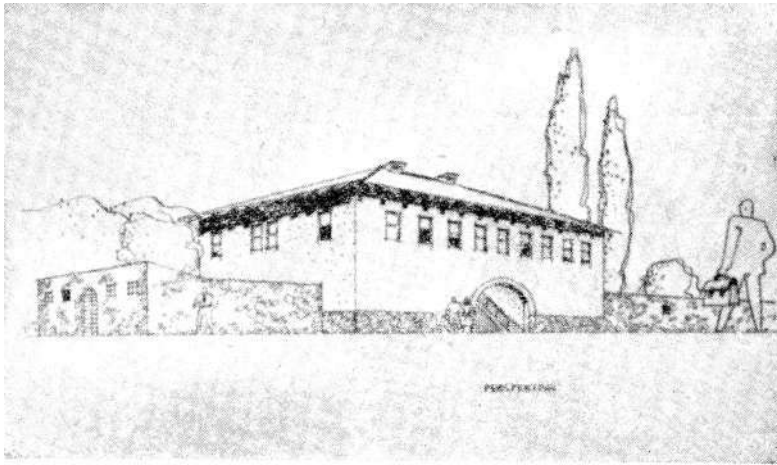
Nastojanje projekatanta i želja Zavoda za zaštitu spomenika kulture BiH bilo je da se arhitektura postojećeg objekta sačuva, da se dispozicija bitno ne mijenja, da se ne sprovedu veći konstruktivni zahvati, a da se pri svemu tome objekat ipak privede savremenoj namjeni. U tom smislu izrađen je i projekat koji je svim zahtjevima udovoljio. Umjesto nekadašnjih ahara u prizemlju projektom se predviđa uređenje restorana, t. zv. »ašćinice«, sa trpezarijom, kuhinjom, šankom ostavom i uspremom. Ovo se postiglo postavljanjem samo jednog novog pregradnog zida i dviju staklenih pregradnih stijena. Ranije magaze su bez naročite promjene pretvorene u sanitarne prostorije odn. ostave namirnice. Ostale gospodarske prostorije predviđene su u jednoj niskoj dogradnji iz kamena, koja je tretirana kao »avlija« a koja je u Foči i inače stalan pratilac svih stambenih zgrada. Na taj način karavan saraj dobiva i po svojoj funkciji i po svojoj arhitekturi jedan dio koji mu pripada i koji ga dopunjuje. Sobe na prvom spratu su zadržane uglavnom u istim dimenzijama u kakvim su

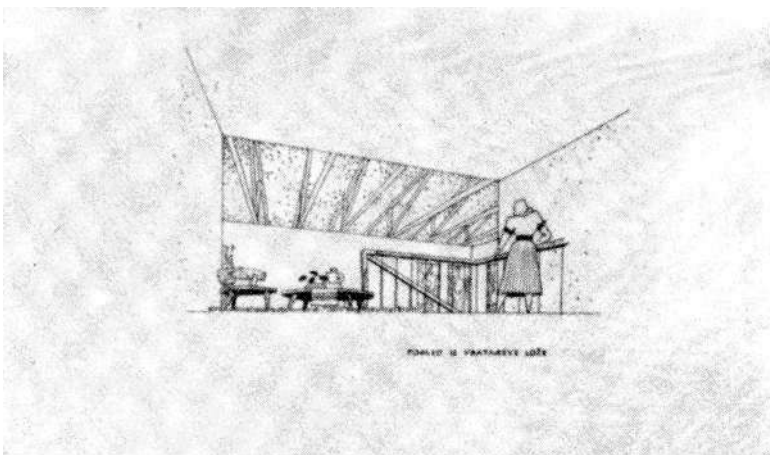
Restauracija prizemlja

Restauracija kata

Perspektiva

Pogled iz vratareve lože

zatečene, te otud dolazi do toga da se u njima nalazi 3 do 5 postelja. Time se nešto gubi na komforu, ali se sam karakter hana, koji je prvobitno imao samo skupne spavaone, zadržava. Jedna od ranijih soba se koristi kao portirska loža a druga kao sanitarna baterija. Instalacija vodovoda i kanalizacije se sprovodi samo kroz debele zidove tako da sobe neće imati tekuću vodu.

Zaseban problem predstavljalo je vođenje novih dimnjaka pošto je projektom adaptacije predviđeno da se svaka soba zagrijava zemljanim pećima. Da se ne bi mijenjao spoljni izgled zgrade izgradnjom dimnjaka a da bi se ipak spriječilo odvođenje dima kroz otvoreni strop hola, izgradnja dimnjaka predviđena je neposredno do pod sam krov, gdje će se dim izvesti naročitim niskim badžama" koje će biti specijalno obezbjeđene od požara. U samim prostorijama se dimovod sastoji od salonitnih cijevi obzidanih opekom.

Ulazna vrata u pojedine prostorije izradiće se na isti način kakva su i ranija bila, i to od borovog drveta sa okovom od kovanog željeza. Prozori soba na prvom spratu će biti izrađeni kao bosanski »pendžeri« sa vertikalno pomičnim krilima. Prikazni prozori će se ponovo zaštititi »demirima«. Stropovi u sobama će se iz higijenskih razloga malterisati, a u trpazeriji će biti izrađeni iz profilisane daske. Svi podovi na spratu izradiće se iz hrastovih dasaka, dok će pod restorana biti obložen t. zv. »tublom«, jednom vrstom domaće opeke.

Entreijerski će karavan-saraj biti tretiran u stilu namještaja bosanskih stambenih kuća — sa niskim sećijama, ležaj ima, niskim stolicama i tronošcima, glinenim pećima sa lončićima, policama i rafovima.

Sarajevo novembra 1953 g.

RÉSUMÉ

Parmi les nombreux objets architecturaux de l'époque turque en Bosnie et Herzégovine, il y a un certain nombre d'hôtels nommées »Caravan-Sérai«. Un exemplaire typique de ceux-ci représente le Caravan-Sérai de Foca, bâti en 1758 par le seigneur féodal turc Mehmed pacha Kukavica. Le bâtiment ne servait plus, pendant les derniers temps à sa destination, et on fit plusieurs fois des changements mineurs dans la disposition des locaux; néanmoins, presque toutes les caractéristiques primordiales y restèrent conservées.

Pour conserver l'objet des délabrements ultérieurs, on procéda cette année à sa restauration et adaptation. Les chambres pour les hôtes seront mises dans l'état primitif, complétées du mobilier correspondant bosniaque, de la façon qu'elles pourront de nouveau servir à la réception des voyageurs. Les anciennes étables et magasins au rez-de-chaussée, inutiles aujourd'hui, seront aménagées pour former un restaurant populaire.